

Norra Björkeberg, Kopparberg

Inför anläggande av grundvattentäkt

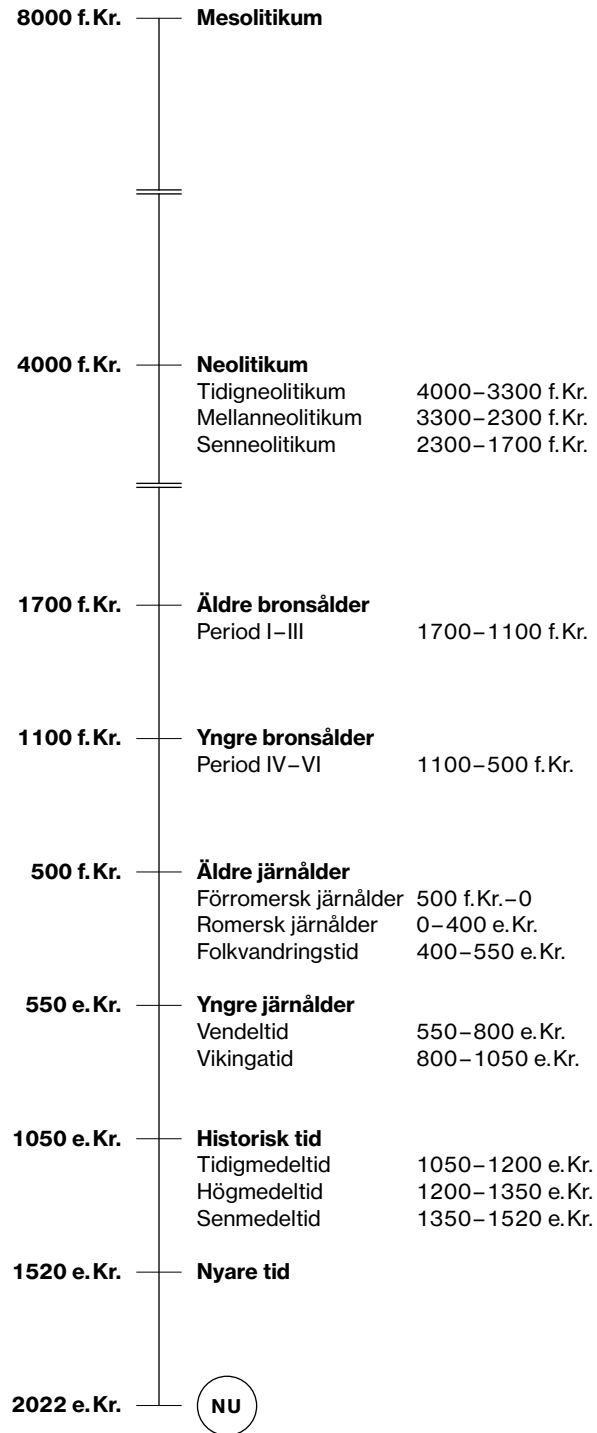
Arkeologisk utredning

Norra Björkeberg 1:4
Ljusnarsbergs socken
Ljusnarsbergs kommun
Örebro län
Västmanland

Av JAN ÄHLSTRÖM

ARKEOLOGISK
PERIODINDELNING
FRÅN
STENÅLDER
TILL
NUTID

Norra Björkeberg, Kopparberg

Inför anläggande av grundvattentäkt

Arkeologisk utredning

Norra Björkeberg 1:4
Ljusnarsbergs socken
Ljusnarsbergs kommun
Örebro län
Västmanland

Av JAN ÄHLSTRÖM

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB

STIFTELSEN KULTURMILJÖVÅRD
STORA GATAN 41
722 12 VÄSTERÅS

Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2022

Samtliga foton av Jan Ählström.

OMSLAG

En jordkällare påträffades i den slybevuxna skogen.

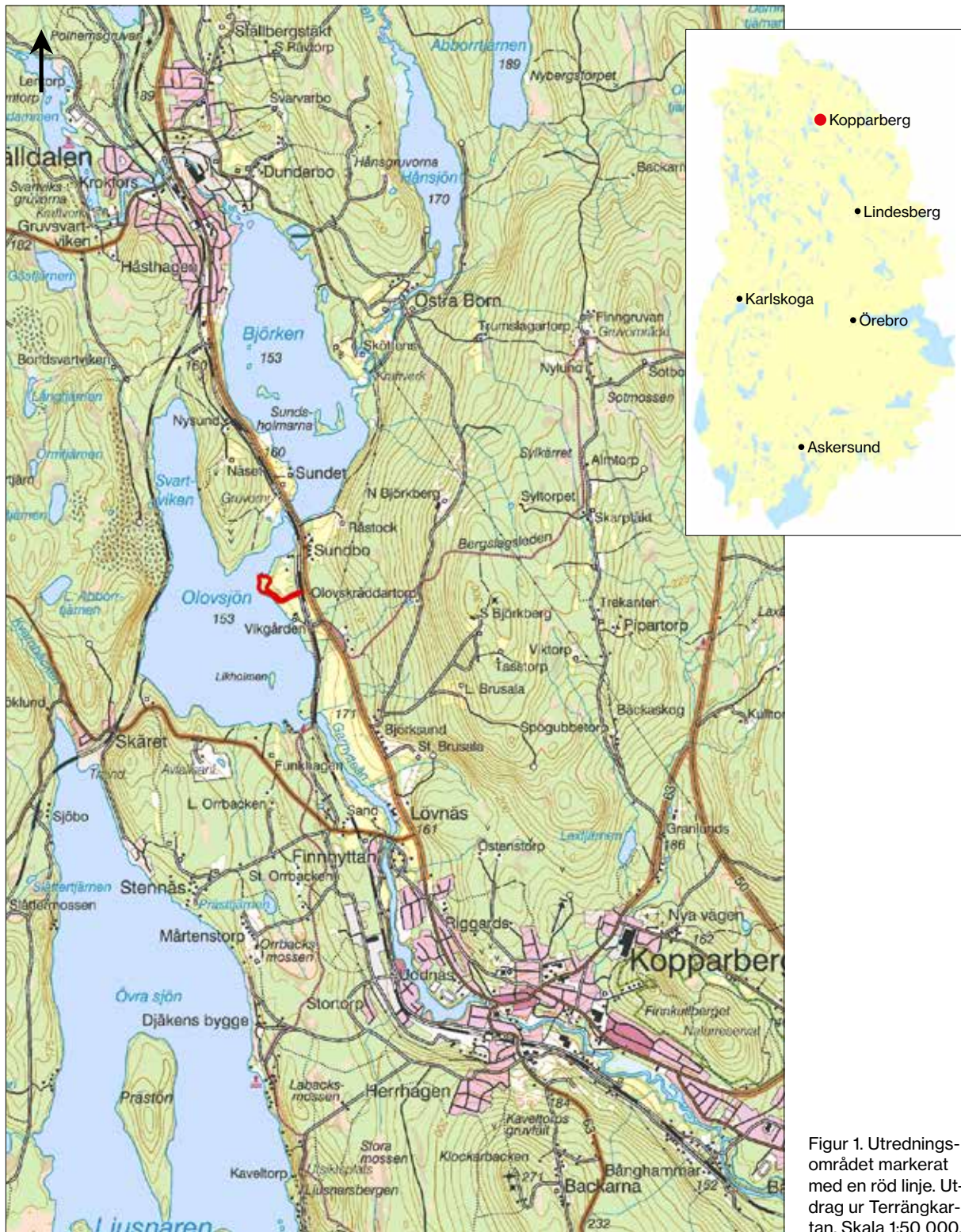
Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 5004600.

ISBN 978-91-8041-081-6

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Inledning.	5
Målsättning och metod	7
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Utredningsresultat.	8
Referenser	15
Tekniska och administrativa uppgifter	15
Bilagor	16
Bilaga 1. Provrutor	16
Bilaga 2. Plan över provrutor.	17
Bilaga 3. Fyndtabell.	18

Figur 1. Utredningsområdet markerat med en röd linje. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Inför anläggandet av en ny grundvattentäkt norr om Kopparberg i Ljusnarsbergs kommun har Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) utfört en arkeologisk utredning. Uppdraget tilldelades KM genom direktval av Länsstyrelsen i Örebro län och bekostades av Samhällsbyggnad Bergslagen.

Utredningsarbetet har omfattat studier av lantmäterikartor, jordarts- och strandförskjutningskartor och olika generationer av ekonomiska kartor samt sammanställning av uppgifter från Kulturmiljöregistret (KMR), Ortnamnsregistret och Sveriges geologiska undersökning (SGU). Området inventerades och inom två möjliga boplatser grävdes provrutor.

Påträffade lämningar, möjliga fornlämningar och grävda provrutor dokumenterades genom inmätning med GPS och beskrivning. Resultatet är inrapporterat till KMR.

Vid utredningen dokumenterades sju lämningar. Tre av lämningarna kopplas till Sundsgruvan – ett gruvområde (L2022:4564), en malmhög (L2022:4565) och en färdväg (L2022:4566). Lämningarna bedöms som *Övrig kulturhistorisk lämning*. Tre lämningar kopplas till Vikens bytomt. Läget för den gamla tomten (L2022:4591) bedöms som *Möjlig fornlämning* i avsaknad av synliga lämningar på grund av täta buskage och tät ungskog. För att avgränsa bytomten inom utredningsområdet fordras maskinschakt. Därtill dokumenterades en källargrund (L2022:4592) och en täkt (L2022:5397), båda med status *Övrig kulturhistorisk lämning*. Den sedan tidigare registrerade fyndplatsen (L1980:1292) ombedömdes från *Möjlig fornlämning* till boplatz med status som *Fornlämning* till följd av förekomst av bearbetad kvarts. Boplatzen har dock inte kunnat avgränsas. För att med säkerhet avgränsa boplatzen fordras schakt med grävmaskin.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har utfört en arkeologisk utredning inom fastigheten Björkeberg 1:4 i Ljusnarsbergs kommun. Utredningen genomfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Örebro län och föranleddes av att Samhällsbyggnad Bergslagen avser att anlägga en ny vattentäkt i området.

Utredningen bekostades av Samhällsbyggnad Bergslagen. Fältarbetet utfördes i slutet av juli 2022.

Figur 2. Utredningsområdet markerat med en svart linje samt lämningarna enligt Kulturmiljöregistret (KMR) inför utredningen. Utsnitt ur Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Målsättning och metod

Den arkeologiska utredningen syftade till att ta reda på om fornlämningar berörs av den planerade vattentäkten. Inom ramen för utredningen skulle nypåträffade fornlämningar preliminärt avgränsas. Utredningsresultatet ska kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder samt kunna användas som planeringsunderlag för Samhällsbyggnad Bergslagen.

Utredningen omfattade en kartstudie varvid SGU:s jordarts- och strandförskjutningskartor studerades för att klargöra de naturgivna förutsättningarna för bosättning i området. För att klargöra förekomst av nu försvunnen bebyggelse och förändringar av markanvändningen studerades avmätningar av byn Viken upprättade 1796 och 1804 samt den häradsekonomiska kartan från 1864–1867 och ekonomiska kartan från 1957.

Uppgifter om fornlämningar och kulturhistoriska lämningar enligt KMR och Skogsstyrelsens kartjänst Skogens pärlor, samt äldsta skriftliga belegg för byn Viken enligt Ortnamnsregistret och digitalt tillgängliga uppgifter från SGU om Sundsgruvan, har sammanställts.

Utredningsområdet och den närmaste omgivningen, där byn Viken och Sundsgruvan tidigare legat, inventerades. Synliga lämningar dokumenterades och ytor för möjliga boplatser definierades.

Inom delar av de möjliga boplatser som utpekades vid inventeringen grävdes 0,4–0,5 meter stora provrutor. Rutorna grävdes företrädesvis i området öster om fyndplatsen LI980:1292.

Från fyndplatsen tillvaratogs fem bitar kvarts vilka bedöms vara bearbetade. Bedömningen är gjord av Britta Kihlstedt, KM. Läget för fyndplatsen justerades.

De påträffade lämningarna och provgroparna dokumenterades genom inmätning med GPS och beskrivning.

Topografi och fornlämningsmiljö

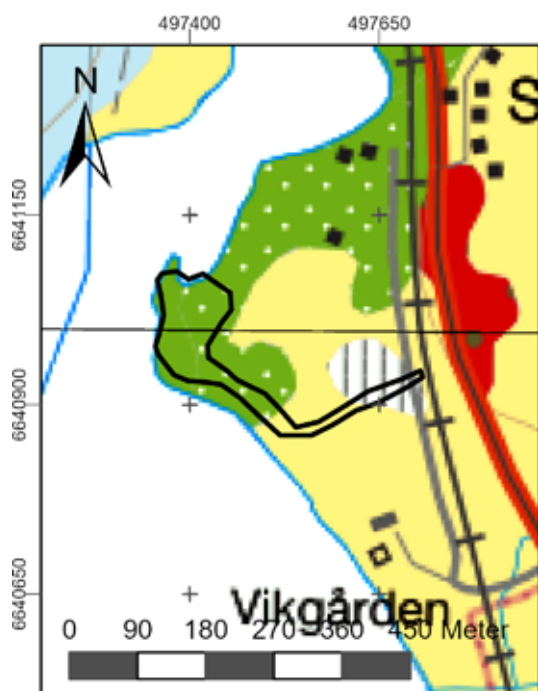
Det knappt 16 000 m² stora utredningsområdet ligger norr om Kopparberg invid Olofssjön. Området omfattade flack och mestadels sjönära skogsmark som når nivå 150 meter över havet. Skogen består ställvis av mycket tät sly/ungträd och buskar. I omgivningarna förekommer åker. Jordartskartan visar på isälvssediment, sand, i den strandnära delen och postglacial lera samt ”fyllning” i områdets resterande del.

Strandförskjutningskartorna visar att området blivit tillgängligt för bosättning från 8 000 f.Kr. och framåt.

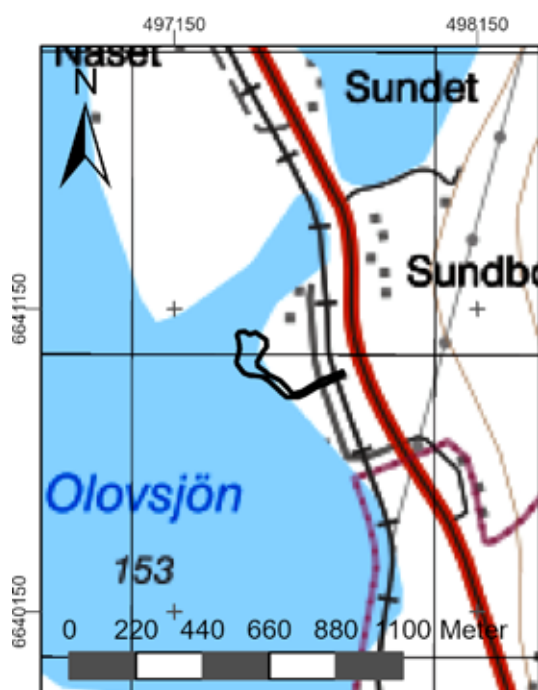
Inför utredningen redovisade KMR en möjlig fornlämning (figur 2). Den möjliga fornlämningen återfinns i utredningsområdets nordvästra kant och utgörs av fyndplatsen LI980:1292 där kvarts observerats i strandkanten och i vattnet.

Utredningsresultat

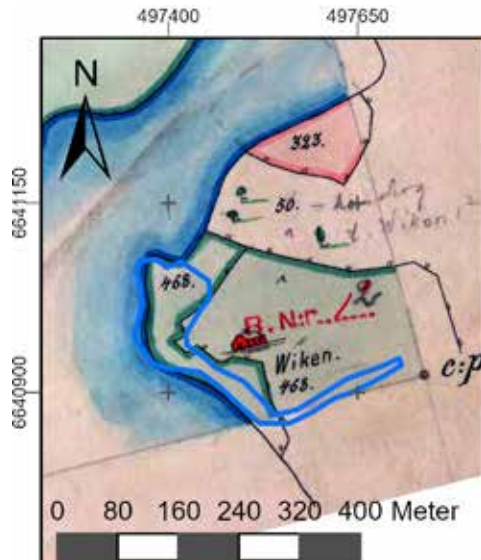
Enligt de studerade lantmäterikartorna infaller utredningsområdet inom ägorna till byn Viken vars namn finns belagt i skrift från 1686, då skrivet "Wijkan". Enligt den härads-ekonomiska kartan är utredningsområdets sjönära del beskogad medan den resterande delen ligger som åker.

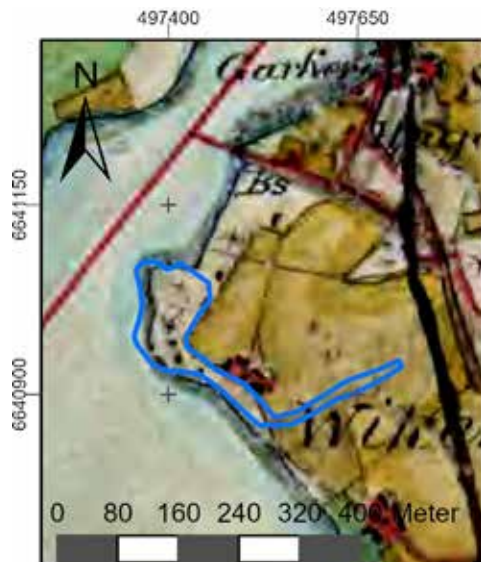
Figur 3. Utredningsområdet markerat med en svart linje. Skala 1:10 000. Jordartskarta © SGU

Figur 4. Strandlinjen 6 000 f.Kr. Utredningsområdet markerat med en svart linje. Skala 1:25 000. Strandförskjutningskarta © SGU

Figur 5. Utredningsområdet markerat med en svart linje. Vikens bytomt markeras av ett hus. Utdrag ur storskifteskartan för Viken från 1796. Skala 1:10 000.

Figur 6. Utredningsområdet markerat med en svart linje. Vikens tomt är nu markerad genom byggnadssymboler. Observera de svarta markeringarna inom utredningsområdets västra del som kan vara ekonomibyggnader. Utdrag ur häradsekonomska kartan från 1864–1867. Skala 1:10 000.

Figur 7. Utredningsområdet markerat med en svart linje. På kartan ses anläggningarna kring Sundsgruvan. Utdrag ur 1957 års ekonomiska karta. Skala 1:10 000.

Figur 8. Vägbanken (L2022:4566) som ledde från Sundsgruvan mot malmhögen (L2022:4565) vid Olofssjöns strand.

Figur 9. Platsen för boplatsen L1980:1292. Kvartsbitar förekommer synliga i stranden, i vattnet och i strandbanken.

Enligt 1796 och 1804 års kartor samt den häradsekonomska kartan har Vikens bytomt legat direkt utanför områdesgränsen i nordöst. På 1957 års ekonomiska karta är bebyggelsen försvunnen. På häradsekonomska kartan förekommer markeringar i områdets sjönära del som kan visa på ekonomibyggnader.

På 1957 års karta redovisas Sundsgruvorna i utredningsområdets östra del, byggnader och en väg i riktning mot sjön. Fyndigheterna vid Sundsgruvan upptäcktes vid slutet av 1800-talet och provbrytning påbörjades under 1940-talet, förmodligen den tid då anläggningarna på 1957 års karta tillkom.

Skogen pärlor redovisar ett område med ”grundstenar” som berör utredningsområdets östra del. På platsen förekommer inte några lämningar, förmodligen avses någon av de lämningar som nu registrerats som gruvområdet (L2022:4564) (figur 11).

Vid inventeringen dokumenterades fem sentida lämningar med koppling antingen till byn Viken eller till grubbrytningen vid Sundsgruvan (tabell 1). Källargrunden (L2022:4592) som påträffades nordväst om bytomten kan kopplas till de markeringar som syns på häradsekonomska kartan. Lämningarna bedömdes som *Övrig kulturhistorisk lämning*.

Figur 10. Sillstenar och, i bakgrunden, en husgrund inom gruvområdet (L2022:4564) efter Sundsgruvan.

Figur 11. Utredningsresultatet. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:2 500.

Vikens gamla bytomt (L2022:4591) var kraftigt buskbevuxen och förekomsten av till exempel husgrunder gick inte att bedöma. Den punkt som markerar läget för bytomten motsvarar platsen för byn enligt 1796 och 1804 års kartor. På den häradsekonomiska kartan är bebyggelsen belägen längre åt sydväst och tangerar gränsen för utredningsområdet. Platsen bedöms utifrån kartindikationen som *Möjlig fornlämning* och fordrar ytterligare utredning för att fastställa status som fornlämning.

Den sedan tidigare registrerade fyndplatsen (L1980:1292) ombedöms till boplats med status *Fornlämning* utifrån förekomsten av bearbetad kvarts (bilaga 3). På platsen förekommer kvarts synligt – i strandkanten, i vattenbrynet och i den eroderande strandbanken.

Inom de två ytor (KM1–2) som bedömdes utgöra möjliga boplatser grävdes 19 provrutor (bilaga 1–2). Fornlämning påträffades inte. Möjligen ligger en eventuell lämning något djupare än vad som är möjligt att gräva med provrutor. För att klargöra fornlämningsförekomsten bör det öppnas maskingrävda schakt.

Tabell 1. Utredningsresultat.

Lämningsnr	Objekt	Typ	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
–	KM1	Möjlig boplats	Ca 55×25 m stor (N–S), strandnära flack mark.	Ej registrerad
–	KM2	Möjlig boplats	Ca 20 m stor lätt förhöjning, strandnära.	Ej registrerad
L1980:1292	–	Boplats	Kvartsförekomst, spridd, avslag. I strandkanten på en ca 5 m lång (N–S) sträcka förekommer bearbetad kvarts.	Fornlämning
L2022:4564	–	Gruvområde	Gruvområde, 68×28 m stort (NV–SÖ), bestående av tre betonggrunder, varav en (efter gruvlave?) stängslad, och enstaka små malmhögar.	Övrig kulturhistorisk lämning
L2022:4565	–	Bergshistorisk lämning, övrig	Malmhög, ca 20×15 m stor, intill ca 2 m hög.	Övrig kulturhistorisk lämning
L2022:4566	–	Färdväg, vägbank	Vägbank, ca 95 m lång (NÖ–SV), 2–6 m bred, intill 1,5 m hög. Övermossad. Uppbyggd av järnmalm och skrotsten. Leder från Sundsgruvan till malmupplag vid Olofssjön.	Övrig kulturhistorisk lämning
L2022:4591	–	Bytomt/Gårdstomt	Bytomt, oklar utsträckning, läge enligt lantmäterikarta från 1796.	Möjlig fornlämning
L2022:4592	–	Husgrund, historisk tid	Jordkällare, ca 5×5 m stor, delvis kallmurade väggar, intill 1,2 m hög av 0,3–0,6 m stora stenar. Ingång från SV.	Övrig kulturhistorisk lämning
L2022:5397	–	Brott/Täkt	Grus-/sandtäkt, ca 20×10 m stort (NV–SÖ), område med tre täktgropar, ca 1,5–2×3–5 m stora, 0,5–0,8 m djupa.	Övrig kulturhistorisk lämning

Figur 12. Provrutor grävdes, i marken ovanför strandbanken, i anslutning till platsen för fynden av bearbetad kvarts.

Referenser

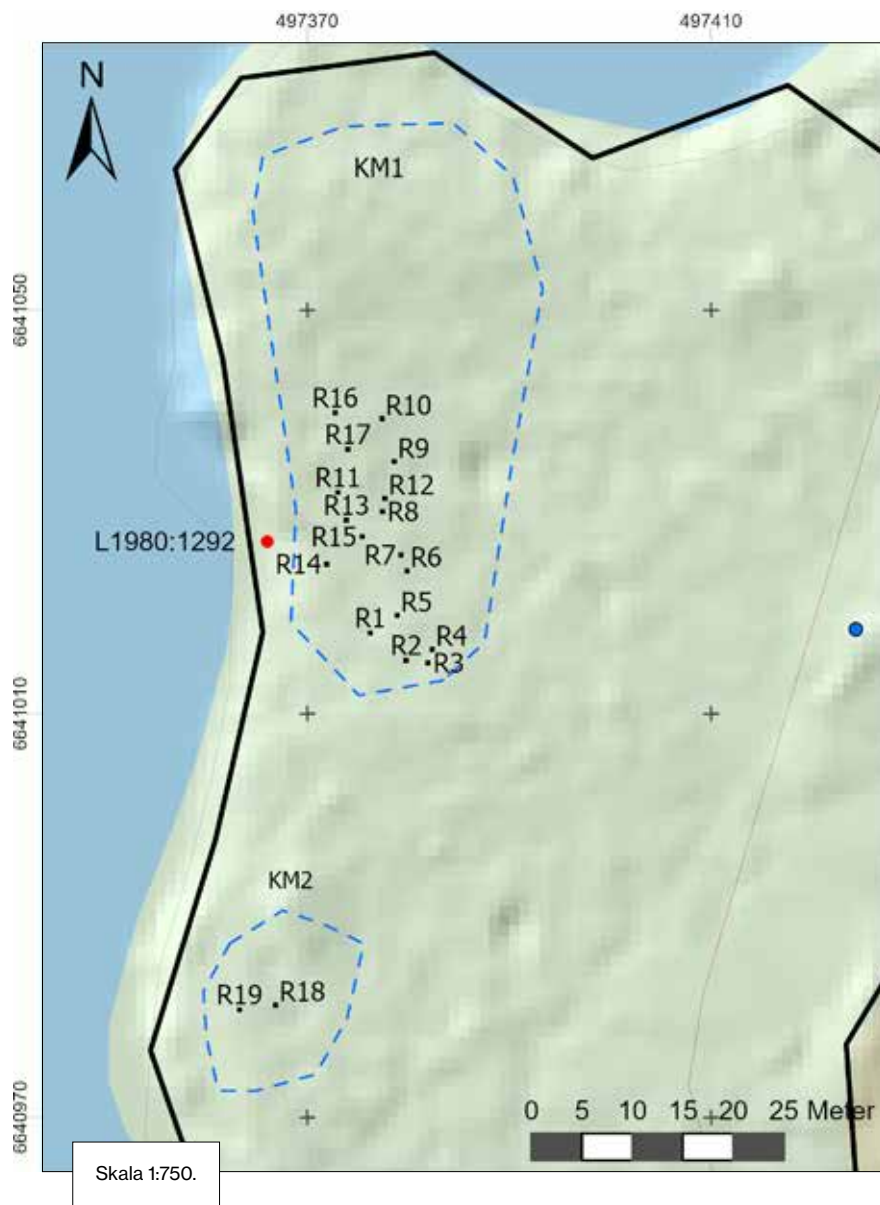
Viken, storskifte 1796, LMA 18-lju-28
Viken, storskifte 1804, LMA 18-lju-1364
Häradsekonomska kartan 1864–1867, Ställdalen, RAK J112-81-9
Ekonomiska kartan 1957, Lövnäs, RAK J133-11f8a59
Skogens pärlor, Skogsstyrelsen
Sundsgruvan, beskrivning till slutkarta, Sveriges geologiska undersökning (SGU)
Uppgifter ur Kulturmiljöregistret (KMR)

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr: KM22067
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum: 431-2251-2022, 2022-06-13
Kulturmiljöregistret uppdragsnr: 202200744
Typ av undersökning: Arkeologisk utredning
Undersökningsperiod: 19–20 juli 2022
Personal: Jan Ählström
Landskap: Västmanland
Län: Örebro
Kommun: Ljusnarsberg
Socken: Ljusnarsberg
Fastighet: Norra Björkeberg 1:4
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM
Koordinater: X6640860 Y497519
Höjdsystem: RH 2000
Inmätningmetod: GPS
Dokumentationshandlingar: 11 st digitala fotografier förvaras hos KM.
Fynd: Fynd F1–5 förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilaga 1. Provrutor

Ruta	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning
1	0,5	0,25	0,1 m förna, 0,15 m grå och brun sand.
2	0,5	0,35	0,15 m förna, 0,15 m röd och 0,05 m brun sand.
3	0,5	0,25	0,1 m förna, 0,15 m grå och brun sand.
4	0,5	0,35	0,15 m förna, 0,1 m rå sand, 0,1 m röd sand.
5	0,5	0,5	0,2 m förna, 0,1 m grå sand, 0,2 m röd sand.
6	0,5	0,45	0,15 m förna, 0,1 m grå sand, 0,2 m röd sand.
7	0,5	0,35	0,15 m förna, 0,1 m grå sand, 0,1 m röd sand.
8	0,5	0,4	0,15 m förna följt av 0,25 m röd och brun sand.
9	0,5	0,30	0,15 m förna följt av 0,15 m röd och brun sand.
10	0,5	0,45	0,2 m förna, 0,15 m grå sand, 0,1 m röd fin morän.
11	0,5	0,4	0,2 m förna, 0,1 m grå sand, 0,1 m röd sand.
12	0,5	0,4	0,2 m förna, 0,1 m grå sand, 0,1 m röd sand.
13	0,5	0,3	0,15 m förna, 0,15 m grå sand, stenig morän.
14	0,5	0,3	0,2 m förna, 0,1 m röd sand.
15	0,5	0,4	0,2 m förna, 0,1 m grå sand, 0,1 m röd lite stenig sand.
16	0,4	0,45	0,25 m förna, 0,15 m grå sand, 0,05 m sand med sten.
17	0,4	0,4	0,15 m förna, 0,15 m grå sand, 0,1 m röd sand med enstaka stenar.
18	0,4	0,4	0,2 m förna, 0,1 m grå sand, 0,1 m röd stenig sand.
19	0,4	0,3	0,15 m förna, 0,1 m grå sand, 0,05 m morän.

Bilaga 3. Fyndtabell

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt (g)	Antal	Antal fragment	Fyndomständighet
1	Avslag	Kvarts	Ej definierad	9	1	1	Ytfynd, strandkant
2	Avslag	Kvarts	Ej definierad	13	1	1	Ytfynd, strandkant
3	Avslag	Kvarts	Ej definierad	11	1	1	Ytfynd, strandkant
4	Avslag	Kvarts	Ej definierad	3	1	1	Ytfynd, strandkant
5	Avslag	Kvarts	Ej definierad	16	1	1	Ytfynd, strandkant